новели є функція смислового зв'язку подій, підготовка читача до сприйняття подальшого перебігу сюжету, підбиття підсумків попередніх подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каракозов Р. Р. Хронотипические основы смыслообразования / Р. Р. Каракозов // Мир психологии. – 2001. – №1. – С. 23 – 33.

2. Маринчак В. А. Интенциональное исследование ценностной семантики в художественном тексте: Монография / В. А. Маринчак. – Харьков: Фолио, 2004. – 287 с.

3. Хведелидзе Ц. Д. Структурно-семантические параметры композиционно-речевой формы "рассуждение" (на материале английского языка) : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Ц. Д. Хведелидзе. – Тбилиси: [б. и.], 1982. – 209 с.

УДК 82.091(477)+82.091(430)

Козлик І.В., Проців Г.Ф.
(Івано-Франківськ, Україна)

О. НАЗАРУК І Л. ФЕЙХТВАНГЕР: ДО ПИТАННЯ ПРО АМПЛІТУДУ КОМПАРАТИВНИХ ЗІСТАВЛЕНЬ

У статті розглянуто питання про евристичну легітимність компаративного літературознавчого дослідження творчості О. Назарука та Л. Фейхтвангера, виходячи з особливостей об'єктно-предметної сфери порівняльного літературознавства та існуючих поглядів на значення в історико-літературному процесі творчості так званих «непершорядних» письменників.

Ключові слова: *компаративістика, «непершорядні» письменники, історико-літературний процес, О. Назарук, Л. Фейхтвангер.*

В статье рассмотрен вопрос об эвристической легитимности компаративного литературоведческого исследования творчества О.Назарука и Л.Фейхтвангера, исходя из специфики обьектно-предметной сферы сравнительного литературоведения и существующих взглядов на значение в историко-литературном процессе творчества так называемых «непервостепенных» писателей.

Ключевые слова: *компаративистика, «непервостепенные» писатели, историко-литературный процесс, О.Назарук, Л.Фейхтвангер.*

The article deals with the question of heurictic legitimacy of comparative literary criticism research of works by O.Nazaruk and L.Feuchtwanger, taking into consideration peculiarities of objective and subject sphere of comparative literary criticism and existing views on the meaning in historical-literary process of works by so-called "not-paramount" writers.

Key words: *comparative, "not-paramount" writers, historical-literary process, O. Nazaruk, L. Feuchtwanger.*

© Козлик І.В., Проців Г.Ф., 2011

Сам факт залучення до компаративного розгляду таких постатей як Ліон Фейхтвангер, з одного боку, та Осип Назарук, з другого боку, може викликати певний скепсис і, навіть, заперечення. Підґрунтям для останніх, як правило, буде твердження про те, що вказані письменники займають принципово різне місце в загальній аксіологічній ієрархії художньо-літературних цінностей.

Коли мовлять про німецького прозаїка, то йдеться про митця, творчість якого входить в певний літературний канон і є взірцевою. Так, Л. Фейхтвангер був в очах свого сучасника і видатного німецького романіста Т. Манна письменником «солідним і водночас привабливим, серйозним і водночас readable, як кажуть англійці, тобто доступним, цікавим, захоплюючим і зовсім не громіздким, незважаючи на ґрунтовність історичного фундаменту його романів» [**1**(11: 307)][1], а його брат Г. Манн вбачав у Фейхтвангері-письменникові рідкісне поєднання вишколу, майстерності і характеру [2: 428]. За вміння, використовуючи епічні засоби, формувати мислення читача для розуміння історичних взаємозв'язків, за ясність і чіткість відображуваного письменником світу Б. Брехт включає Фейхтвангера до тієї літературної традиції, яка в епоху історичних потрясінь і політизації літератури здобуває потужну літературну репрезентативність по всьому світі [3].

Жоден інший німецькомовний романіст з гуманістичною позицією не досяг у І половині ХХ століття такої світової популярності, що, як дослідив Йозеф Пішель, «вимірювалася б у таких тиражах видань та перекладах» [4: 7]. Зрозуміло, що мільйонна аудиторія читачів Л. Фейхтвангера з'явилась не через тимчасовий інтерес до історичної тематики. Причини цієї популярності німецький літературознавець Г. Льойпольд вбачає у тонкому, зрілому, розумному проникненні «у проблеми нашого століття <ХХ ст.>, на які цей німецький письменник одягнув для уявного створення дистанції форму історичного роману» [5: 5]. Сучасний швейцарський дослідник Г. Я. Гефті підкреслив різностороннє обдарування Л. Фейхтвангера, який «лише після Першої Світової війни у віці 35 років знайшов жанр, в якому він зміг розвивати свою власну майстерність, — історичний роман. До цього він здобув ім'я у якості гострого театрального та літературного критика» [6: 5]. Український літературознавець Д. Затонський зазначив, що «як романіст Фейхтвангер завжди історичний» і «історія приваблює його не тільки як тема, як сюжет, а й як проблема», та назвав його романну прозу за аналогією з бальзаківською «Історичною комедією» [7: 305, 311].

Натомість критичні рецепції творчості О. Назарука закономірно дещо інші. Більшість сучасників українського автора, визнаючи його як «надзвичайно талановиту людина, з ерудицією та величезним політичним і журналістським темпераментом», вбачали у ньому швидше публіциста та журналіста, який «залишив кілька брошур із своїми військово-історичними спомина ми, полемічну книжку „Рік на Великій Україні", яка має посмак протинаддніпрянського пасквіля, брошури з соціальною тематикою, писав репортажі з своїх подорожей, був теж автором історичних повістей із княжих часів „Князь Ярослав Осьмомисл" і „Роксоляна"» [8: 76–77]. Дослідження творчості українського письменника розпочалась у 90-х роках ХХ ст., коли з'явились літературознавчі розвідки В. Качкана, М. Федунь та ін. Вони представляють нам високу оцінку *мемуарної спадщини* О. Назарука, за якою «пізнаємо високоосвічену особистість, політичного діяча І половини ХХ ст.», яка сповнена «філософських роздумів про долю нації, людського суспільства, роль

жінки в житті народу, в них підноситься ідея національного виховання молоді тощо» [9: 24], та його *історичних повістей* «Суд Олекси Довбуша», «Проти Орд Чингісхана», «Князь Ярослав Осмомисл: історична повість з 12-го століття з генеалогічним древом князів Рюрикового роду», «Роксоляна», що «розкривають могутнє пагілля мистецького древа цієї творчої особистості» [**10** (3: 176)]. Однак у адресованій широкому читацькому загалові українській історичній прозі 1920–1930-х років, до якої разом з Б. Лепким, В. Бирчаком, В. Будзиновським, І. Крип'якевичем належав і О. Назарук, на думку Б. Ю. Денисюка, «переважає популяризаторський струмінь, відтак — пригодницька й екзотична спрямованість, легкий сюжет і незначна ідейно-психологічна проблематика» [див. про це: 11: 1, 6].

На такому тлі закономірно виникає питання: навіщо порівнювати О. Назарука з Л. Фейхтвангером, знаючи, що як письменник Осип Назарук програє німецькому прозаїку і може бути позиціонованим у невигідному для нього світлі.

Відразу варто зазначити, що таке питання не належить до сфери літературознавчої науки, покликання якої ніколи не вичерпувалося, не вичерпується і не може вичерпуватися (причому не тільки за актуальних умов after-постмодернізму [12; 13: 74][2]) суто оціночними судженнями. Крім того, обґрунтованість наявної рецепції творчості німецького та українського письменників не є переконливим свідченням неможливості чи наукової нелегітимності компаративного зіставлення творчості Л. Фейхтвангера і О. Назарука в тому чи іншому аспекті. Навпаки, будучи безпосередньо пов'язаною з об'єктно-предметною сферою компаративістики, означена ситуація спонукає до розгляду низки принципових для порівняльного літературознавства проблемних питань. Наприклад, чи обов'язково порівнювані явища повинні належати до одного ієрархічного рівня в загальній аксіологічній ієрархії літературно-художніх цінностей, чи вони можуть бути різнорівневої належності? Які диференціальні ряди належності треба враховувати при визначенні об'єктів для конкретного компаративного аналізу? Яке об'єктивне (наскільки це можливо) значення має в історії національної літератури творчість так званих «непершорядних» авторів, і як ці «непершорядні» творчі практики функціонують у реальному історико-літературному процесі? Перелік можна продовжити.

У центрі такого проблемного ряду перебуває питання про параметри літературно-художніх явищ, які можуть бути залучені до компаративного аналізу. Зважаючи на те, що — в ідеалі — сучасна історія літератури не може бути абсолютно некомпаративною [див. про це: 14: 106, покликання 127], сформульоване питання є іногалузевим варіантом формулювання традиційного питання про об'єктний матеріал й емпірично-змістову сферу компетенції історії літератури. При цьому в межах самого порівняльного літературознавства вказана центральна проблема актуалізує питання про те, *що* і *з чим* можна порівняти, яке актуалізує напрацювання О. М. Веселовського, який, опираючись на думку про соціально обумовлену єдність та закономірність процесу розвитку світової літератури та на теорію «зустрічних течій» у літературі, широко зіставляв явища, що не пов'язані у часі та історичною взаємодією, але належить одній і тій самій стадії суспільного розвитку (древньогерманський героїчний епос — «Іліада», культова драма древніх греків та «ведмежа драма» народів північного Сибіру і таке інше) [див. про це: 15: 42–58, 101–154]. В.М.Жирмунський розвинув цю думку свого видатного попередника і дійшов висновку, що «такий метод порівняння, припускаючи можливість розгляду вка-

заних явищ — незалежно від їх походження, географічного поширення й хронологічної прив'язаності — як рівноцінних *зі стадіальної точки зору*, передбачає єдність і закономірність процесу літературного розвитку, як і усього суспільно-історичного процесу загалом» [16: 20]. Інакше кажучи, література, як відображення дійсності, репрезентує значні аналогії в межах однакових стадій, епох, століть й інших, більш локальних одиниць періодизації літературного процесу, «хоча і в різних хронологічних межах і з специфічними місцевими особливостями, що відображають на тлі єдності історичного руху своєрідність історичного поступу даної країни» [16: 18].

Така опора на спільність стадіальної належності змушує зважити на те, що стадія або «глобальна епоха» (термін П.О.Грінцера), чи стан культури (С.С.Аверінцев) — це найбільша за часо-просторовими параметрами диференціальна одиниця в періодизації історико-літературного процесу. Виокремлення стадій, судячи з праць названих учених [див про це: 17; 18: 130–148; 19: 72–103; 20: 99–107], покликане сконцентрувати увагу на наскрізних векторах розвитку словесної творчості і художньо-естетичної свідомості, на тих спільних *проблемних нішах*, які кожна більш локальна історико-літературна доба в межах однієї стадії наповнює своїм концептуальним змістом. Такий підхід дозволяє літературознавчому (в тому числі компаративному) дослідженню уникнути невиправданої інтерпретаційної однобічності і максимально повно (наскільки це взагалі можливо) враховувати при аналізі літературних явищ складну діалектику інтегральних та диференціальних чинників. З огляду на це важливо, що творчість Л. Фейхтвангера та О. Назарука належать не тільки до однієї посттрадиціоналістської стадії в загальній еволюції світового літературного процесу, перехід до якої відбувся паралельно з утвердженням у європейській літературі романтичного напряму, а й до одного й того ж періоду в межах локальної доби XX ст., а саме — до І половини XX ст. (період літературної творчості Л. Фейхтвангера — 1910–1958, О. Назарука — 1908–1940).

Можливість компаративного аналізу різнорівневих письменників підтверджується також існуючими поглядами на значення в історико-літературному процесі творчості так званих «непершорядних» письменників. По-перше, історико-літературний процес на різних етапах свого розвитку відрізняється певною єдністю, в межах якої і діють різноспрямовані тенденції автоматизації (закономірності) і деавтоматизації (антизакономірності) [21: 301; 22: 3–5][3]. Ця єдність враховує, попри все інше, функціональний аспект літератури, тобто особливості її рецепції в історичному часі, а також дозволяє послідовно враховувати принцип історизму в аналізі літератури. Скажімо, творчість двох різних письменників поза їх індивідуальними відмінностями за певних історично-літературних умов може сприйматись як те, що вибудовується за певною загальною схемою[4], тобто, висловлюючись лотманівською метамовою, бути різними інтерпретаційними рівнями одного однієї системи або різноякісними варіантами одного інваріанту.

При цьому суттєве значення має усвідомлення загальної діалектики розгортання літератури в історичному просторі і часі. Про це переконливо писав Ю. М. Лотман, зазначаючи: «Оцінюючи добу за її підсумками, ми виокремлюємо в ній найістотніше — те, що стало провідною тенденцією (чи тенденціями) у наступні періоди. …За кожної доби є нереалізовані можливості, тенденції, котрі могли б розвинутися, хоча це і не відбулося. Крім того, не всі історичні посіви проростають з однаковою швидкістю — риси доби, що видаються незначними, якщо поглянути на неї з дистанції у два чи три десятиріччя,

можуть видатися досліднику визначальними через декілька століть» [23: 5]. Ось чому цілком слушним можна вважати твердження О. В. Чичеріна про те, що обґрунтовані зіставлення по новому пояснюють значення того чи іншого автора, незалежно від того, наскільки значущою була його роль у свій час [24: 321].

Компаративістика, зосереджуючись на дослідженні усього розмаїття міжлітературних взаємодій (комунікації), мусить особливо пильно і послідовно враховувати той історично-літературний постулат, згідно з яким «національна література – се ліс, в котрім є й дуби, є й ліщина, але все разом має одноцільний характер – відразу видно, що се ліс, а не степ, що се витвір колективної праці духової, назрілих загальних змагань усієї суспільності, а не одрізнені прояви поодиноких, самотніх, хоч би й великих талантів» [**25** (41: 19)]. Адже з цим пов'язана культурологічна роль сучасного порівняльного літературознавства. «Компаративістика як наука, – зазначає з цього приводу О. Баган, – покликана розширювати ідейно-естетичні обрії перед кожною національною літературою. Від її якості й активності впливу великою мірою залежить загальний культурний кругозір нації. Постійно осмислюючи маловідоме, зіставляючи найоригінальніше і найвіддаленіше, переймаючись екзотичним, ставлячи універсальні завдання і проблеми, ця наука об'єктивно сприяє розвитку кожної літератури в плані подолання рутинності, провінційності, односпрямованості» [26].

Отже, можливість порівняння різнорівневих та різноякісних творчих практик, до яких належать тексти Л. Фейхтвангера і О. Назарука, є цілком легітимною і такою, що пов'язана також із більш конкретною науковою теоретико- й історико-літературною проблематикою. Та це вже тема для окремого розгляду.

Примітки

[1] Тут і далі переклад усіх цитат з іншомовних видань наш — І. К., Г. П.

[2] Концепція постструктуралізму пропонує таке уявлення про текст, що стосується будь-яких знакових систем і потребує декодування, при якому «людська свідомість уподібнена до суми текстів світу культури, поза якими нічого існувати не може [12]. На переконання Ж. Дерріди, нічого не існує поза текстом, первинним щодо твору, безмежним, абсолютно тотальним, що втягує у свої потоки автора й читацьку аудиторію, що складає світ культури і називається текстуальністю [13: 74].

[3] Про автоматизацію і деавтоматизацію в літературній творчості та літературному процесі див.: [21: 301]. Про термінологічну пару «закономірності/і антизакономірності» в літературі див.: [22: 3–5].

[4] Див. про це на прикладі В. Пушкіна та О. Воєйкова [23: 26–27].

ЛІТЕРАТУРА

1. Mann T. Freund Feuchtwanger / Thomas Mann // Mann T. Gesammelte Werke: [in 12 Bänden]. — Berlin und Weimar: Aufbauverlag, 1965. — B. XI: Altes und Neues: Kleine Prosa aus fünf Jahrzehnten. — S.307. Див. також: Манн Т. Друг Фейхтвангер / Томас Манн // Манн Т. Собрание починений: [в 10-ти томах]. — М., 1961. — Т. 10: Литературная критика и публицистика. — С. 509.

2. Mann H. Ein Zeitalter wird besichtigt / Heinrich Mann. — Berlin, 1947. — S. 428.

3. Brecht B. Über Asphaltliteratur zum L.Feuchtwanger 50. Geburtstag 1934 / Bertolt Brecht. — Режим доступу: http//is.muni.cz/th/109742/ff_m/Ivo_Liskutin.pdf

4. Pischel J. Lion Feuchtwanger: Versuch über Leben und Werk / Joseph Pischel. — Leipzig: Verlag Phillip Reclam jun., 1983. — S.7.

5. Leupold H. Lion Feuchtwanger / Hans Leupold. — Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1967. — S.5

6. Hefti H. J. Macht, Geist und Fortschritt: Der Roman „Die hässliche Herzogin" in der Entwicklung von Lion Feuchtwanger Geschichtsbild / Hans Jakob Hefti. — Haslen: SSS, 1977. — S.5

7. Затонкий Д. «Историческая комедия», или Романы Лиона Фейхтвангера / Дмитрий Затонский // Затонкий Д. Художественные ориентиры XX века: Лица и проблемы.— М.: Советский писатель, 1988. — С. 272–312.

8. Кедрин І. Життя — події — люди: Спомини і коментарі / Іван Кедрин. — Нью-Йорк: Червона калина, 1976. — С.76–77.

9. Федунь М. Українська мемуаристика в Галичині кінця XIX — початку XX ст.: жанрово-стильові особливості: дис. кандидата філолог. наук: 10.01.01 / Марія Романівна Федунь — Івано-Франківськ, 2001. — С.24.

10. Качкан В. Проти блудного блиску чужої ідеї / Володимир Качкан // Качкан В. Хай святиться ім'я твоє: [в 10-ти книгах]. — Львів: Фенікс, 1998. — Книга 3: Українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст. — С. 176.

11. Денисюк Б. Ю. Історична проза Івана Филипчака: проблематика і поетика: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: — спец. 10.01.01. «Українська література» / Б. Ю. Денисюк — Київ, 2007. — С.1, 6.

12. Постструктуралізм. — Режим доступу: Count: 62263 Кандидат наук 2005–2011http: //www.kandidatnauk.com/infot.php?idd=38&id2=154).

13. Интервью с Жаком Деррида // Arbor Mundi. — М.,1992. — № 1. — С. 74.

14. Козлик І. В. Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства / Ігор Козлик. — Івано-Франківськ: Поліскан Гостинець, 2007. — С.106, покликання 127.

15. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / Александр Веселовский. — М.: Высш. шк., 1989 . — С.42–58, 101–154.

16. Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад / Виктор Жирмунский. — Л.: Наука, 1979. — 493с.

17. Аверинцев С. С. Риторика и стоки европейской литературной традиции / Сергей Аверинцев. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. — 448с.

18. Гринцер П. А. Поэтика слова / Павел Гринцер // Вопросы литературы. — М., 1984. — №1. — С.130–148.

19.Гринцер П. А. Литературы древности и средневековья в системе исторической поэтики / Павел Гринцер // Гринцер П.А Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения. — М.: Наука, 1986. — С.72–103.

20.Гринцер П.А. Сравнительное литературоведение и историческая поэтика / Павел Гринцер // Изв. АН СССР. Серия литература и язык. — М., 1990. — Т.49. — №2. — С.99–107.

21.Козлик І. В. Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства / Ігор Козлик. — Івано-Франківськ: Полiскан Гостинець, 2007. — С.301.

22.Лихачев Д. С. Закономерности и антизакономерности в литературе / Дмитрий Лихачев. — Русская литература. — 1990. — № 1. — С.3–5.

23.Лотман Ю. Поэзия 1790–1810-х годов / Юрий Лотман // Поэты 1790–1810-х годов / [вступ.статья и сост. Лотмана Ю. М., подготовка. текста Альтшуллера М. Г.]. — Л.: Советский писатель, 1971. — С.5–62.

24.Чичерин А. В. Идеи и стиль: о природе поэтического слова / Алексей Чичерин. — М.: Советский писатель, 1968. — с.321.

25.Франко І. Метод і задача історії літератури / Іван Франко // Франко І. Зібр. творів.: [у 50 томах]. — К., 1984. — Т.41 — С.19.

26. Баган О. Ключі для розмикання обріїв / Олег Баган // ЛітАкцент — світ сучасної літератури . — Режим доступу: http://litakcent.com/author /oleh-bagan/feed

УДК 821.10.04

Халюк Л.
(Київ, Україна)

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ УСНИХ НАРАТИВІВ ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1947 РОКУ

У статті подано короткий загальний аналіз художніх особливостей, які притаманні усним наративам про переселення 1947 року. Підкреслено, що зображально-виражальному збагаченню образного плану текстів, їх естетичному й емоційно-оцінному насиченню продуктивно служать такі художньо-образотворчі засоби, як архаїзми, історизми, полонізми, риторичні вигуки, говіркові елементи, тропи тощо.

Ключові слова: *усні наративи, фольклор, поетика, тропи.*

В статье представлен краткий общий анализ художественных особенностей, присущих устным нарративам о переселении 1947 года. Подчеркнуто, что изобразительно-выразительному обогащению образного плана текстов, их эстетическому и эмоционально-оценочному насыщению продуктивно служат такие художественно-изобразительные средства, как архаизмы, историзмы, полонизмы, риторические восклицания, элементы говора, тропы и т. п.

Ключевые слова: *устные нарративы, фольклор, поэтика, тропы.*

The article focuses on the short general analysis of the art features inherent oral narratives about resettlement of 1947. These artistic means of expression, as archaisms, historicisms, polonizms, rhetorical exclamations, elements of dialect, trails and etc. serve productively figural-expressive enrichment of the figurative plan of texts, their aesthetic and emotional-evaluative saturation.

Key words: *oral narratives, folklore, poetics, trails.*

© Халюк Л., 2011